

ERDÉLYI MÚZEUM

XI. kötet.

1894.

X. füzet.

Kultsár István mint szerkesztő.¹⁾

Felolvasásom csak fejezete egy egész munkának, melyet Kultsár Istvánról készítek, s melynek már rég meg kellett volna jelennie, ha hirlapírói elfoglaltságom engedi vala. De talán majd adatik a nyugalomnak egy kis ideje, hogy befejezzem. Életének története nagyjából már készen volna, mert ennek keretét megírtam, mikor halálának ötvenedik évfordulója volt, a minthogy életrajzát már előbb is kiadtam arczképével a »Vasárnapi Ujság»-ban még Pákh Albert szerkesztése alatt. Hátra van még az egész működésére fényt vető levelezéseinek egybegyűjtése, a melyeket folytatott egy Magyar Tudós Társaság felállítása, a magyar nemzeti színészet megalapítása és lapja megindítása érdekében, a mi nem könnyű feladat, de e tekintetben is jutottam már némi eredményre.

Kultsár István érdemes arra, hogy emlékezetének áldozzunk, itt az erdélyi hazarészben is. Összeköttetései ide is elnyúltak; tudta, figyelemmel kísérte és méltányolta azt, a mi Erdélyben a magyarságért történt; az erdélyi színtársulatot Pesten ő karolta fel, buzgón munkálván e tekintetben Wesselényi Miklós ajánlása és tanácsai szerint, s lapjában az erdélyi dolgoknak tág tért nyitott. Munkatársai, levelezői szép számmal voltak Erdélyből is, a mint arról lapjának majd minden száma tanúskodik.

Most, hogy a magyar irodalomtörténetnek apróra megírása már folyamatban van, látjuk, hogy a múlt század végéről és e század elejéről alig van irodalomtörténetünknek olyan szakasza, melyben Kultsár neve elő ne forduljon. A Magyar Tudományos Akadémia alapítása történetének megírásában szerepel mint olyan, a ki már 1793-ban 10,000 frtot hagyott végrendeletileg egy majdan felállítandó Magyar Tudós Társaság céljaira, s fel van róla jegyezve,

¹⁾ Felolvasta szerző az Erdélyi Irodalmi Társaság f. é. november 11-diki gyűlésén.

hogy Bessenyei és Révai eszméitől áthatva, 1804-ben pályakérdést tűzött ki, jutalmak mellett, »a magyar nyelv előmozdítása eszközeinek s módjainak tárgyalására «

Ott van neve a magyar színészet fejlődésének történetében is. A Magyar Nemzeti Theátrum felépítésére és állandósítására röpíratokat bocsátott ki; a Pestre került kolozsvári szintársulatnak pedig, elég jelentékeny anyagi áldozatokkal több ideig intendánsa volt.

De ott van neve a magyar időszaki sajtó keletkezésének történetében is. Egy szóval alapvető munkát végzett, s nemzeti újjászületésünk megépítői között neve mindenkor halálával említendő.

És most rátérek felolvasásom tulajdonképpeni tárgyára, Kultsár Istvánra, mint szerkesztőre.

Annak az eszmének, hogy Pest tétessék a magyar irodalom központjává, első szószólója Kármán József, »Fanni hagyományai«-nak költői lelkű írója volt, a ki maga jó példával is ment elől, Pesten telepedvén meg. Kármán előtt, mint azt maga megírta, az lebegett, hogy az írók nagyobb részének Pesten csoportosulásával megalakúlhatna az egységes irodalmi nyelv; irodalmunk hangja itt nemesedhetnék egy előkelő magyar társaság befolyása alatt; látóköre itt szélesedhetnék a közművelődés intézeteinek, egyetemnek, könyvtáraknak, könyvkereskedéseknek segítségével s a külföldi közlekedés könnyűségével. De a ki Kármán eszméjét és célját tulajdonkép megvalósította, az Kultsár István volt. Ő vetette végét annak a luresa állapotnak, hogy még a hazai híreket is Bécsen és Pozsonyon keresztül kaptuk a »Hirmondó«, és »Magyar Kurir« útján, s a »Hazai Tudósítások«-nak 1806-ban történt megalapításáva Pestet csakugyan irodalmi központtá tette.

A lap megindítását azonban hosszú készülődés előzte meg. Kultsár István méltán aggódott a miatt, az akkori bizonytalan politikai viszonyok között, hogy addig szerzett vagyonszája áldozatul eshetik az új vállalatnak. Ezt a kis vagyont részint tanári pályáján, részint irodalmi művek kiadása által szerezte, a melyek között legnevezetesebb volt anyagi tekintetben is Mikes Kelemen törökországi leveleinek kiadása. Ez hívta fel már 1794-ben az ország figyelmét Kultsár István buzgólkodására a magyar irodalom életre hívása körül, s ettől fogva már levelezett az országnak írással foglalkozó jeleseivel.

A folyton aggódo Kultsár azonban annyi felől kapta a buzdítást, s annyira hatottak hazafias érzelmeire is, hogy végre folyamadott a lap kiadásához szükséges királyi engedélyért, s a lap 1806 július 2-dikán tényleg meg is indult. Legtöbb hatással volt reá elhatározásában Kazinczy Ferencz, a ki őt a pesti magyar lap kiadására és szerkesztésére a providentia által rendelt férfiúnak nyilvánította. Az akkori körülmények között alig is lehetett volna alkalmasabb férfit találni, mert Kultsár, azonkívül, hogy a kellő anyagi erővel is rendelkezett, ismerte már az irodalmi erőket az országban, s concilians és óvatos természeténél fogva fellelé sem találkozott nagyobb bizalmatlansággal. Mert bár tíz évvel azelőtt nem szívesen vették tőle a felsőbb körökben Mikes leveleinek kiadását, Kultsár ellensúlyozta ezt loyálisának bizonyítékaival, s nevezetesen azzal, hogy a Martinovics féle mozgalmakban semmi része sem volt.

A lap szerkesztősége a hatvani utczában, a nemzeti kaszinó mellett ma is álló két emeletes házban volt. Itt volt Kultsár lakása is, mely már előbb is találkozó helye volt a Pesten élő vagy Pesten megforduló íróknak. Kultsár itt a mai értelemben vett szalónt tartott, s az ő estélyein vitatták meg a napirenden levő irodalmi kérdéseket, szervezték az agitációt a magyar színészet megalapítása érdekében, s készítettek elő a magyar akadémia alakítását is.

A lap hetenként kétszer jelent meg, a mi mai fogalmaink szerint, igénytelen külsővel, negyedréti papíron, inkább könyvalakban. Elő adta a pesti, azután a budai és vidéki híreket, hátrább verseket, néha irodalmi vagy gazdasági cikket, nagyobb ünnepélyek leírását, »előmeneteleket (kinevezéseket) és halálok«-at, új könyvek jegyzékét, hirdetésekét.

A levelezők serege nagy volt, az ország minden részéből. Nagy tisztességnak vétetett akkor, ha bármily rövid értesítést is fölvettek a lapba. A vidéki levelezők között voltak nevesebb írók és a közéletben szereplő egyéniségek, kik nem resteltek időváltásokról, nagyobb éhjáborúról, balesetekről, lopásokról, mulatságokról stb. írni. Hasonlókat írt Széphalomról Kazinczy is, s egyik levelében érdekesen írja le, hogy mint telepedett meg vidékén két golya, hol eddig golyák nem tanyáztak, és hogy más vidékről jött golyákkal, kik közül amazok valószínűleg megszöktek, mily erős harezot kellett a két golyának kiállania.

Kultsár lapja azonban az írói körök némely várakozásának nem felelt meg. Kazinczy Ferencz, mint már régebben Kis Jánost, Kultsárt is kritikai folyóirat alapítására sürgette. De Kultsár erre nem vállalkozott. Egész szerkesztői működéséből kitetszik, hogy a polemától irtózott, s lapja huszonegy évi folyamából alig lehet polemikus természetű közleményeket kiböngészni.

Ez álláspontja sok jelesebb íróval idézett elő neheztelést. Mindjárt a »Hazai Tudósítások« megindítása elején magával Kazinczy Ferenczcel is összeütközésbe jött. Kazinczy ugyanis, mint a kezeim közt levő eredeti kézírás mutatja, beküldötte Kultsár lapjához »Jelentés«-ét »Csokonainak sírköve, az ő halálát hirdető tudósítás és verseinek újabb kiadása eránt.«

Kultsár a jelentésnek csak Csokonai sírkövére vonatkozó első részét adta ki, mint azt irodalomtörténetünk is ismeri, míg a második részt elhagyta, nyilván azért, mert Kazinczy abban kissé erősebben nyilatkozott Csokonai gáncsolóiról. Pedig a Csokonai sírkövről kiadott első rész is felidézte a polemát, mert okot adott az úgynevezett árkádiai perre. Kultsár azonban Kazinczy polemikus válaszait mindig késedelmezve adta ki.

Kazinczy azontúl észrevehetőleg hidegebben viselkedett a lap iránt, s ritkábban kereste fel leveleivel Kultsárt is.

Kazinczy e kézírásának még különösen szedés alá való felszerelése érdekes reánk írókra nézve. Tanúskodik ez is arról a gondosságról, melyel Kazinczy minden írásában viseltetett. A szedők nagy része még német lehetett, mert Kazinczy az útasításokat németül is, magyarul is felírta. »A betűrakó — ugymond — kértetik, hogy az itt következő Conceptusnak minden orthographiai különönségeit híven megtartsa, és rajta semmit ne változtasson.«

És a legtöbb írónak a maga orthographiai megállapodásához való ezen ragaszkodása okozott még sok bajt Kultsárnak mint szerkesztőnek, a ki szintén makaesül ragaszkodott a maga által helyesnek ítélt orthographiához vagy szavakhoz, s e szerint változtatta a beküldött kéziratokat. Guzmics Izidor például ezen orthographiai változtatások miatt lépett ki a munkatársak sorából, mint-hogy ismételt felszólalásai daczára sem szűnt meg azokkal Kultsár.

A mit Kultsár maga írt a lapba, az legtöbbnyire buzdítás volt a magyar nyelv művelésére. Erre Kultsár minden alkalmat

megragadott, írván: »Mind dicsőssége, mind boldogsága Nemzetünknek szorosán megkívánnya, hogy ne tsak neveztesünk Magyaroknak, hanem legyünk valósággal Magyarok, azaz szőllyünk, beszélyünk és írjunk magyarul, hogy minden Magyar Nemes tudja és értse a köz dolgoknak, és tulajdon ügyének folyamatját.«

Nyomat találjuk a lapban, hogy a zsidó kérdés akkor is sok gondot adott és időnkint végig járta a sajtót. Párisban 1806-ban a legkiválóbb zsidó rabbinusok gyűlést tartottak, s a felett tanakodtak, hogy »mint lehetne a zsidóság polgári állapotján segíteni.« Ez alkalomból Kultsár lapja több számon keresztül közöl adatokat a zsidók üldöztetéséről és az ellenök emelt vádakról. Igérte Kultsár, hogy meg fogja írni »a zsidók Magyar országi régiebb és mostani állapotjokat«, de ezzel adós maradt.

Egy kis humor nyilatkozott néha a hírek megírásában is. Például egy hírben referálván arról, hogy Sebastiani francia osztályos generális Pesten átútaozott Konstantinápolyba, mint francia követ, megírja a lap, hogy »nagy figyelmetességet gerjesztett az ő gyorszekere (velocifer), mellynek mind fája, mind vasa erős és vastag volt; különben minden részei csak azt mutatták, hogy akkor gyorszekér, ha gyors lovakat loznak belé.«

Kitérőleg, de tekintettel arra, hogy Kolozsvárt vagyunk, érdekesnek tartom a lap első felévének 14-dik számából egy 1806 július 30-dikán kelt kolozsvári levélből idézni a következőket:

»Kolozsvár 16 esztendőktől fogva, mióta a F. K. Guberniumot kebelében foglalja, olly sebes lépéseket teszen a pallérozódásban, hogy, ha mind ilyen lépcsőkön hág, félszázad alatt igen virágzó állapotra jut. Azólta népessége 15 ezerről 20 ezerre szaporodott; sáros utczái kövekkal kirakattak. Az utczákon levő sok gémes és kerekes kútak szivárványos kúttá változtak; minden felől minden esztendőben új és tsinos nagy házak épülnek, már új utczák is támadtak; a Mesteremberek megszaporoztak; több rendbéli fábrókák állítottak fel; egy Politziai Tiszttség forma ruhás Katonáság diszesiti a várost; a Magyar jádzó Társaságoknak is már oskolájává vált, és szülte s nevelte most nem régiben azt a Társaságot, mely Ernyi Úrnak vezérlése alatt szárnyára bocsáttatott kifelé M. Országra; de a mi a pallérozódást legkellemetesebbé teszi, az a

sok rendbéli valláson lévő Lakosoknak atyafiságos megegyezése. Kár hogy ezen városnak fekvése a kereskedésnek nem kedvezhet.«

Érdekes még egy ugyanazon évi augusztus 10-diki kolozsvári levélnek a bevezetése a közönség szenzációs hajhászásáról.

»Tsupa tséltapság némely Hazafiaknak a természete. Midőn az ujság levelet kezekbe veszik, abban mindjárt tsak a külföldi tudósításokat vadászzák; vallyon miként ütköztek meg az ellenséges hajók, hány ezeret vágott le a Francia, miként masiroznak a Burkus Katonák, kik lettek ismét Királyok stb, és ha sok effélet nem kapnak benne, soványnak mondják az ujság-levelet, ha mindjárt hasznos Hazai tudósításokkal, és oktatásokkal dugva teli van is.«

Kultsár lapja a »Hazai Tudósítások« czímmel 1808 júliusáig maradt meg, a mikor a »Hazai és Külföldi Tudósítások« czímet vette fel, felsőbb engedély alapján megbővítettén tartalma külföldi hírekkel is. 1817 elejével indult meg melléklapja a »Hasznos Multságok« ismeretterjesztő és szépirodalmi tartalommal.

Ez kezdte meg a népdalok közlését, a mit az olvasó közönség nagy tetszéssel fogadott. A »Hasznos Multságok« megindítása után megkétszereződött a törzslapnak előfizető közönsége.

Kultsár lapjai a huszas évek végeig verseny nélkül állottak fenn, s így senkit sem lephet meg, hogy mikor Kultsár halála 1828 márczius 30-dikán bekövetkezett, két pesti házat és egy nagy keretet hagyott özvegyére és kis fiára. Az utóbbi azonban két évvel később egy szerencsétlen esés következtében szintén meghalt.

Az özvegy folytatta a lapok kiadását 1840-ig, a mikor azokból a »Nemzeti Ujság« keletkezett.

A mellett, hogy Kultsár vagyoniilag gyarapodott a lapok kiadásából, fenmaradt kiadási jegyzékeiből kitétszik, hogy tisztességes röi honoráriumokat fizetett, s egy-egy versért egy aranyat is adott.

Az akadémia, Kultsár halála után alakulván meg, tagjai sorába már nem választhatta, de emlékezetének szentelt egy ülést 1831-ben.

Ez Kultsár úttörő munkásságának rövid vázlata. Nemzeti ujjáébredésünk történetében nem csekély része van neki is.

HINDY ÁRPÁD.